

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİ YA T BİLİMİNİN HAZIRLAYICISI: EDEBÎ ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ*

Karşılaştırmalı edebiyat bilimine zemin oluşturan verileri özetlerken yazar ve şairlerin başka uluslarda meslektaşlarının neler ürettiğine gözetmesini anmıştım. Yabancı etkilere açık olmak, yabancıyı tanımak, ilk planda tabii, yazarın yabancı edebiyatı yazıldığı dilde okuyabilecek kadar iyi dil bilmesine bağlıdır. Avrupa yazarları için bile bu, her zaman gerekli düzeyi birçok dilde tutturacak kadar mükemmel olamıyor. Birbirine benzeyen, köken akrabalığı olan diller arasında geçişler kolay: Bir Alman yazar İngilizceyi İngiliz edebiyatının inceliklerine vakıf olacak kadar bilir çoğunlukla. İtalyan, Fransız, İspanyol, Rus, Çek vb. edebiyatlarının tümünü rahatça anlaması, daha çok sayıda dil bilmesine bağlıdır ve bu çoğu zaman kolay olmaz. Edebiyat eserlerine yansıyan kültür dünyaları da diyelim bir Asyalı, bir Afrikalı yazarı anlamada büyük engeller oluşturur. Kısacası "edebî çeviri", yabancı edebiyatları tanımada vazgeçilmez bir araçtır.

Komparatistiğin hazırlayıcıları olarak edebî çeviri etkinliği üzerine bazı ana çizgiler halinde de olsa bilgi vermek yararlı olacaktır.

a. Dünyada

Avrupa edebiyatı tarihinde ilk edebî çevirmen, Tarent savaşında (M.Ö. 272) Romalılara esir düşmüş bir Yunanlıdır: Livius Andronicus (?-M.Ö. 200). Livius adında bir Romalının evinde çocuklara Yunanca öğretmenliği yapmış, sonra da hizmetlerinden dolayı azad edilmiş ve efendisinin adını almıştır. Şair, rejisör ve oyuncu olan Livius Andronicus'un en önemli başarısı "Odisea" Destanını Latinceye çevirmek olmuştur. "İlham perisini Roma'ya nakletmek" (Viram mini, Camena, insece versutum) onun edebî çeviri yoluyla başarmayı aklına koyduğu şeydi. "Odisea"nın Latinceye yalnızca içeriğini ak-

* *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, başlıklı kitaptan bir bölüm. Gündoğan Yay. 1997, Ankara,

Littera

tarmakla kalmayıp sanatsal özelliklerini de vermeyi başarması, ona Avrupa'nın ilk edebî çevirmeni unvanını sağlamıştır. Latin okullarında Horatius'un ve Vergilius'un devrine kadar en önemli kitap olarak bu çeviri okutulmuştur. Latin edebiyatının Yunancaya çevrilmesi de edebî çeviri açısından anılması gerekli bir olaydır. M.Ö. 1. yüzyılda Matius ve Ninnius Crassus "İliada"yı çevirmeyi denemişlerken Polybios, Vergilius'u Yunancaya çevirmiştir.

Edebi çevirinin bir eğitim aracı olarak değerlendirilmesinde Romalılar özel bir örnek vermişlerdir. Askerî yönden üstün oldukları Yunanlıların önemli eserlerini Latinceye çevirmişler, kendi şair ve yazarlarının örnek alma-örnek olma sürecinde önemli bir rol oynamışlardır.

Livius Andronicus'dan sonra çeviri işini Latin şair ve yazarlar bizzat yürütmüştür. Nevius, Ennius, Pacuvius, Accius vd. Plautus ve Terentius Yunan trajedisini ve komedisini tanıtmışlardır. Cicero (M.Ö. 106-M.Ö. 43) Sofokles'in, Arat'ın şiirlerini ve Eflatun'un nesrini Latinceye aktarmış, motamot çevirinin mümkün olduğu konusunda metod ve örnekler tespit etmiştir. Cicero, edebî çevirmenliğin bir çeşit yeniden yaratıcılık olduğu görüşünü savunmuştur. Yaratıcı çevirmenlik, daha çok şair Romalıların başarısı olmuştur. Catullus (M.Ö. 84-M.Ö.55) ve Vergilius (M.Ö.70-M.Ö.19) bu tür çevirmenlerdendir.

Rönesans Dönemi'nin hazırlayıcısı olarak kültür tarihinde yerini alan Hümanizm, bilindiği gibi aslında edebî etkinliğin başarısıdır. İtalya'da başlayıp kaynaklara dönüşle eski Roma-Yunan edebiyatını yeniden canlandırıp ondan alman güçle Ortaçağ'ın hayat anlayışına karşı kutup oluşturan bir kültür dönemidir bu. İtalyan hümanistlerin yeniden hız verdiği edebî çeviriler, Avrupa'nın öteki ülkelerine de sıçramıştır. Alman edebiyatı tarihinde meselâ Niklas von Wyle (1410-1478) "Translatzen" (1478) ile Hümanizmin kültür temellerini Alman edebiyatçılarına çeviri yoluyla tanıtmıştır. Kitapta yer alan 18 çeviri arasında Boccaccio'nun bir noveli de vardır.

Yabancıyı tanımak konusunda edebî çevirinin başarısı, Alman edebiyatının Romantizm Döneminde âdeta bir devrim yaratır. Çünkü bu dönemde Avrupa'nın Doğu'ya, Asya'ya açılması söz konusudur.

Viyanalı şarkiyatçı Joseph von Hammer Purgstall, İran şairi Hafız'ın (1320-1389) şiirlerini 1812 yılında Almanca'ya çevirmiş ve Goethe'yi ünlü "Batı-Doğu Divanı"nı yazmaya heveslendirmiştir.

Edebi çevirinin farklı edebiyat dünyalarını birleştiren bir köprü oluşunun en somut örneğini Friedrich Rückert (1788-1866) vermiştir. Kuran'ı Al-

Edebî Çeviri Etkinliği

---

mancaya çevirmiştir. İranlı Nizami'nin (7-1209) "İskendername" adlı destanını, keza Arap edebiyatının ünlü yazarı Hariri'nin (7-1122) makamelerini, Abu Tammam'ın (7-46) bini aşkın eski Arap şiirinden oluşturduğu "Hamasa" adlı antolojiyi, Almancaya kazandırmıştır (1846). Rückert, çeviri yaparak daldığı Şark şiir dünyasından bizzat etkilenecek gazel vb. nazım formlarını benimsemiş ve çevirdiği şairlerin tarzında şiirler yazarak çeviriden yaratıcılığa giden yolu somutlaştırmıştır.

b. Türkiye'de Edebî Çeviri Etkinliği

Kültür tarihimizde örgütlü ilk çeviri hareketinin Lâle Devri'nde İbrahim Paşa tarafından başlatıldığı, ama edebiyat değil, tarih ve bilim alanında olduğu biliniyor. Çeviri hareketine devletin el atması, üzerinde durulacak bir olgudur, çünkü bilinçli bir dışa yönelişi, bir kültür politikasını simgeler.

Kültür tarihimiz boyunca devlet eliyle çeviri hareketlerinin çizelgesi, bir yerde dışa, özellikle de Avrupa'ya yönelişin tarihî tablosunu ortaya çıkaracak nitelikte bir göstergedir. Meselâ Tanzimat Dönemi'nde çeviri hareketlerinde bir yoğunlaşma söz konusudur. Çeviride artık edebiyat alanına girildiğini, Avrupa, en çok da Fransız edebiyatından yapılan çeviriler aracılığıyla yeni edebî türlerle, meselâ romanla tartışıldığını görüyoruz. İlk romancılarımızın Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkması bir rastlantı değildir. Namık Kemal'in ilk romanı "İntibah"dan Önce Avrupa'dan en çok da Fransızca'dan yirmiden çok roman ve hikâye çevrilmiştir. Şemsettin Sami (1850-1904), Recaizade Ekrem (1847-1914) ve Namık Kemal (1840-1888) hem ilk roman yazarlarımız, hem de ilk edebî çevirmenlerimizdir.

Cumhuriyet Dönemi'nde 1940lar, Batı edebiyatlarından devlet eliyle yaptırılan çevirilerin doruğunu oluşturur. Devrin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Sebahattin Eyübođlu ve Nurullah Ataç'ı görevlendirerek, Tercüme Bürosunu yüklü bir programla çalıştırmaya başlar. "Dünya Edebiyatından Tercümeler" adı altında yayınlanan ve halk arasında "beyaz kitaplar" diye anılan bu devlet kitaplarına İsmet İnönü'nün yazdığı önsözde amaç, "Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek" şeklinde belirleniyor. Ne var ki sözkonusu, "Milletler" in Avrupa ulusları olduğu, on yıl içinde yayınlanan çevirilerin sayısal tablosundan anlaşılacaktır. Fransız edebiyatından 210, Alman edebiyatından 90, İngiliz edebiyatından 65, Rus edebiyatından 78, İskandinav edebiyatlarından 16, vd. toplam 604 Batı eserin yanında Şark edebiyatlarından 34 eser çevrilmiştir.

Littera

Kültür tarihimizde bilinçli bir Batılılaşmanın devlet politikası olarak yürütüldüğü bu dönemde, Avrupa kültürünün, Hıristiyanlığın yanısıra en önemli temel hazinesi olan antik Roma-Yunan unsurunun keşfedilmesi söz konusudur. "Dünya Edebiyatları" dizisinde antik Roma, Yunan edebiyatından çevirilerin yoğunluğu (Antik Yunan'dan 78, Antik Roma'dan 27) üzerinde durulacak bir olgudur. Öte yandan bu, Avrupa'ya yönelmeyi amaçlayan Türk aydını için Avrupa kültürü denen bileşimde, onu oluşturan iki ana unsurdan Hıristiyanlık değil, olsa olsa Roma-Yunan kaynağının benimsenebilir görülmüş olmasıyla açıklanabilir. Giderek antik Roma-Yunan hayranı bu hümanist görüş, Avrupa kültürünü 'Avrupa zaten Hıristiyanlığa rağmen Avrupa'dır' gibi tek yanlı bir teze ulaştırmıştır. Hıristiyanlığın "kul" anlayışına indirgenebilecek, Öbür dünyaya yönelik ahiretçi zihniyetiyle antikitenin, insanı ölçü ve esas alan hümanist zihniyeti, temelde birbirine zıt iki dünya görüşüdür, ama akılcı ve eleştirici, ilerlemeye elverişli olan, tabii ki bunlardan hümanist görüştür.

Devlet sektöründe çeviri etkinliği bugün de sürdürülmekte, özel sektörün kâr hesabıyla "iş yapmaz, kurtarmaz" dediği, ama uzmanlarca klasik değerde bulunan yabancı edebiyat ürünleri çevrilmeye devam etmektedir. Özel yayınevleri edebiyat çevirilerinde herşeyden önce 'çok satar'lığı gözönünde tuttuğundan Avrupa ya da dünya edebiyat piyasasında parlayan postmodern kitapları tez elden çevirtip piyasaya sürebilmektedir. Bu da edebiyat meraklılarımız ve de yazarlarımız açısından herşeyden önce sevindirici bir olaydır. Çünkü dışarıda neler olup bittiğini, gittikçe uzmanlaşan bir çevirmenler kadrosu sayesinde izleyebilmektedirler.

30

Kaynak: Littera Edebiyat Yazıları, Ürün Yayınları, Cilt:7, Ankara, 1996